

II. könyv

Hernád község történetének legutóbbi fél évszázada (1949-2000) — ha a két végpont közti különbséget tekintjük — igazi sikertörténet. Az a változás, amely az utóbbi évtizedekben az emberek életmódjában, gondolkodásában, kultúrájában és a község külső megjelenésében, infrastruktúrájában bekövetkezett, csak felsőfokú jelzőkkel írható le. E hatalmas fejlődés fő motorja a hatvanas évek közepétől megerősödő, majd a hetvenes-nyolcvanas években „csúcsformát mutató” termelészövetkezet volt. A gazdasági fejlődés olyan folyamatokat indított el, amelyek máig is nagy lendülettel viszik tovább a község fejlődését.

A Hernádi olvasókönyv második részében a termelészövetkezet fejlődésén és életén keresztül kívánjuk bemutatni a község életét, egészen annak felbomlásáig.

I. fejezet

... amelyben szó esik arról, hogy milyen messziről indultak a hernádi emberek, míg eljutottak az ezredfordulóig

Ezen a vidéken — akár a török időket, akár a nem túl régi múltat vallatjuk — mindig küszködve élt a nép. Egyre kevesebben vannak, akik emlékeznek erre, ezért idézzük fel ebben a fejezetben azokat az időket, amelyek közvetlenül megelőzték Hernád község felemelkedését. Keresztényi Nándor így ír erről:

„Levéltári böngészéseim közben bukkantam a képviselőtestület jegyzőkönyvének idevágó passzusára. Eszerint az 1938. augusztus 23-i ülésen új szülésznőt választanak, maga az elnöklő főszolgabíró az, aki Sch.-nétől a hivatali esküt kiveszi”. Másfelől ugyanekkor úgy határoz a testület, hogy „az alsóhernádi postaügynökség postahivatallá való átszervezésével járó többletkiadást nem vállalja.”

Az oktatás egy egytantermes iskolában, egyetlen tanító vállán nyugodott, ahol egyszerre 6 osztálynak kellett az alapvető ismereteket elsajátítania. A tanköteles korosztály egyszerre nem is fért el az „osztály”-ban. Így nem okozott problémát, ha a gyerekeket a szülők inkább dolgozni, mint iskolába küldték.

Ismét egy tűnődésre készítő részlet ama képviselőtestületi jegyzőkönyvekből. Hornyák István iskolaszéki elnök előadja, hogy a tanyai területen 130 iskolakötelest írtak össze, 124 iratkozott be, de fele nem jár rendszeresen az iskolába. „Megállapított, hogy a tanyai rész lakossága oly szegény, hogy gyermekeinek sem megfelelő élelmükről, sem ruházatukról gondoskodni képtelen. A gyermekek egy része otthon, hideg, fűtetlen viskóban, ruhátlanul töltötte a telet. Munkaalkalom nincs. A szülők egy része a közvetlen szomszéd pusztavacsi hercegi uradalomban, másik része a budapesti gyárakban vagy mint napszámos keresi csekély kenyerét... Az adott körülmények között szüksége egyáltalán nem forog fenn a tanszemélyzet szaporításának, már annyival is inkább, mivel a közterhek özönével sújtott község úgy sem képes egy újabb állás rendszeresítésével és az építkezéssel járó tetemes kiadásokat a jelenlegi abnormális szanalási idő alatt elviselni.” A határozat szerint „a képviselőtestület megállapítja, hogy a jelenlegi 2 tanerő nemcsak hogy elegendő, de még sok is”. Rendszeresen 42-57 gyerek jár iskolába, de nem tűnik ki, hogy kizárólag Újhartyánban-e, avagy Hernáddal egyetemben!

A tanyavilág szegényes, az építményeket sárból és vályogból emelték. Fürdőszoba egyetlen egy

sem volt Hernádon, amelynek lakossága villanyfényt először 1951-ben láthatott. A szegénységet talán az jellemzi a legjobban, hogy még templomuk sem volt (...)

Cserhádi Pál 1981-ben így fogalmaz:

„a szomszéd falvakból kiszorult, elszegényedett emberek éltek a homokdombra települt Hernádon, amely, mondhatni, senki földjeként tengett-lengett, tanyákkal, újhartyáni nagygazdákhöz el-eljáró napszámosokkal, vagy a pusztavacsi uradalomban munkáért kopogatókkal, míg a vasút megépítésével a falu jelentősége megnő. A két világháború közötti bevándorlásban minden bizonnyal van része a hernádi vasútállomásnak is. Főként Szabolcsból jönnek, olyanok, akik már nem jutnak el voltaképpeni céljukig, Budapestig. Ám ez a mozgás kétirányú: azok közül is sokan Hernádon telepsznek meg, akik éppenséggel a fővárosból szorultak ki, magyarul: rendkívül kevert a hernádi nép, amelynek egy része járja az országot, főként kubikosként. Ott vannak a Baross téri emberpiacon, látóköriük kitágul, s érthető a következmény, hogy eközben mind erőteljesebbé válnak és nyugtalanná, hogy ne mondjam: forradalmi szemléletűvé.

S mégis, vagy tán éppen ezért: amikor főmezőgazdászként itt, a termelőszövetkezetben munkához láttam, majd elnökké megválasztottak, úgy tapasztaltam, hogy a hernádi emberekkel viszonylag könnyű szót érteni. Mind a négy falu közül az itteniek a legnyitottabbak, alighanem már gyökereiknél fogva. Hagyományaik nemigen voltak, s a hatvanas években sokan Pestre jártak dolgozni; ez a tsz számára azért mondható szerencsének, mert amikor már fizetni tudtunk, s így a fiatalok jó részét sikerült idehaza marasztalnunk, kész ipari szakembereket kaptunk.

S hogy miért Hernád lett a négy falu központja? Végiggondolva a Hernádon elszaladt 14 esztendőmet, egyre inkább meggyőződésem, hogy az itt lakó nép fogékonysága, újat befogadni tudása az a kohéziós erő, ami e sokszínű tájat egybeötvözni képes”. - summázta Cserhádi Pál a tapasztalatokat.

Azt már a szerkesztő teszi hozzá Cserhádi Pál igazságához, hogy Hernád szerencsés elhelyezkedése is hozzájárult ahhoz, hogy az egyesülések után létrejövő nagy termelőszövetkezet központja legyen. De ne szaladjunk előre!

A történész Orbán Sándor azon medítál, hogy ugyan jelentősen megcsappant az agrárszegénység aránya, de hárommillió helyett még mindig kétmilliónyian vannak a keresők és eltartottak együttesen. (1949-ben még 506,5 ezer nincstelent, 164,2 ezer 0-1 holdas, 1376,3 ezer 1-5 holdas mezőgazdasági foglalkozásút számoltak össze.) Az agrárpolitika nemigen kedvezett a parasztságnak, jóllehet a Kommunista Párttal karöltve éppen a Nemzeti Parasztpárt volt fő mozgatóereje a földreform végrehajtásának. A stabilizációt követő esztendőben a mezőgazdaság mindössze 16 százalékát kapta annak az összegnek, amit az iparnak nyújtott a kormány, központi hitelek formájában. A hamarosan megkezdődő hároméves tervben pedig az összesnek alig 15

százalékára rúgott a mezőgazdasági beruházások aránya. Rákosi Mátyás ugyan 1947-ben, az őszi pártközi értekezleten szorgalmazta egy „agrárpárti” miniszter bevonását a kormányba, de indoka pusztán taktikai jellegű, mert így fogalmazott: akkor a parasztságnak „nincs gyanúja, hogy esetleg a város javára jobban nyúzzák őket”.

Az agrárrolló tovább nyílt: a mezőgazdaságra hátrányos 1938. évi árszerkezet az 1946. évi stabilizációval még hátrányosabb lett, mert ha az 1938-as árakat egyformán 100-nak vesszük, akkor a mezőgazdasági termelői árak 350-re, ám az ipariak 510-re emelkedtek. Az ebből következő gondokat majd csak 1966-ban, a gazdaságirányítás új rendszerében kezdik megoldani.

És itt, e dátum körül kezdődik a TSZ és vele a község sikertörténete. A községé máig is tart, a szövetkezetet pedig elsodorta a történelem szele, ám eddig a dátumig 1949-től — az előző szövetkezet megalakulásától — 1966-ig küzdelmes, nehéz évek következtek. Erről a 17-18 évről a következő fejezetben szólunk.

II. fejezet

... amelyben Faraga György elmeséli azt az esetet, amikor a szegénység miatt csupán fáról szedett eper volt a szegényember ebédje

A kétfogásos ebéd

Valamikor a 30-as években történt, amikor az Unger-féle szőlőben permeteztünk. Kegyetlen meleg volt, a ritka homok úgy átforrósodott, hogy akinek vékony bőr volt a talpán — mert túl sokat járt cipőben — hólyagosra égette a lábát. Itt aztán nem kellett hajtani a dolgozót, kapkodtuk a lábunkat, majdnem futottunk a tizenöt kilós géppel a hátunkon.

Ezen a pokoli napon is, mint mindig, egyszercsak érkezett az ebédidő. Beültünk a nagy sajmeggyfa alá, aki hozott magával valamit, az elővette a tarisznyából, kenyérruhából, de volt, akinek otthonról hoztak rendes főtt ételt. Dekker is várta a gyereket, mert a felesége megígérte, hogy kér az apjától öt pengőt kölcsön és valami tartalmasabb ebédet küld.

Jött is a Béla gyerek, aki olyan 9 éves forma lehetett. Amint feltűnt a pásztaúton látszott, hogy mind a két kezében egy-egy kandlit hoz. Kandlinak hívták felénk azt a fedeles ebédhordót, amiben mindenféle ételt lehetett szállítani. Felül egy füle volt mint a vödörnek. Dekkernek felcsillant a szeme a két kandli láttán. Nagyon éhes volt már, a nyál összefutott a szájában, az ádámcsutkája fel-alá járt. Már érezte a jó leves ízét és a pörköltét, jó tejfölös nokedlival — az volt megbeszélve az asszonnyal.

- Dícsértessék! — lépett a gyerek a fa alá.

- Mindörökké! — fogadták néhányan.

Az apja azonnal a kandli után nyúlt, széles mosollyal emelte meg a födelét, de amit látott, attól egy pillanatra az arcára fagyott a mosoly.

- Eper, — dadogta, aztán gyorsan leemelte a másik fedőt is, — és eper — vált csodálkozóvá a hangja.

Az egész olyan komikusnak tűnt, hogy mindenki harsány nevetésben tört ki. Szegény Dekker, először az iménti sápadtságból vörösre váltott, de amikor látta, hogy mindenki nevet, ő is erőltetett egy he-he-hét, aztán átadta magát az igazán jóízű nevetésnek.

- Akkor is kétfogásos ebéd ez. — mondta.

- Eper és eper, — ismételte fuldokolva a nevetéstől Bozóki, a munkavezető.

Erre még nagyobb erővel tört ki a kacagás, még az evést is abba kellett hagyni. Nevettünk,

nevettünk, míg csak könnyes nem lett a szemünk. Nevettük a szegénységünket, a nyomorúságunkat. De mi is lett volna, ha olyan tragikusan fogjuk fel, mint ahogy illett volna?

Szegény Dekkerné nem kapott kölcsön az apjától, máshol is próbálkozott, az egész délelőttöt elszaladgálta. Végül már csak annyi idő maradt, hogy az udvaron álló két nagy eperfáról epret rázzon a férjének. Egyik fáról fehéret, a másik fáról feketét, de nem akarta összekeverni, így történt, hogy a gyereket két kandlival indította útnak.

Még évek múlva is mosolyogtunk rajta, amikor eszünkbe jutott Dekker kétfogásos ebédje.

Faraga György

III. fejezet

**... amelyben szólunk az első termelőszövetkezet megalakulásáról,
a kezdeti nehézségekről, a hernádi és a környező községek
szövetkezeteinek egyesüléseiről időben egészen 1966-ig haladva**

A földbirtokméretek és megoszlásuk nagymértékben hatottak a felszabadulást követő földosztás mértékére. Mivel a területen nagybirtok nem volt és kulákgazdaság is kevés, ez korlátozott lehetőséget nyújtott a földosztáshoz. Kiegészítést kapott a Földosztó Bizottság a Pusztavacson elterülő hercegi birtokból, de még ezzel sem tudták a jogos földigényeket kielégíteni. Egy-egy igénylő átlagosan 1-3 hold földet kapott. Ezentúl házhelyeket hasítottak ki a helybeli Steinherz bornagykereskedő földjéből.

A földosztás azonban nem oldotta meg a helybeli lakosság teljes foglalkoztatását, illetve eltartását. Sokan Pestre jártak be dolgozni, mások a Dánszentmiklósi Állami Gazdaságba. Tehát a helyben való foglalkoztatás továbbra is élő gondja maradt Hernádnak.

A föld nélkül maradt réteg aktív részt vállalt a mezőgazdaság kollektivizálásában. A gazdasági kényszerűség és a Magyar Dolgozók Pártja által meghirdetett szövetkezetalakítási program együttes hatására már 1949-ben megalakult az első, Kossuth Lajos nevét viselő termelőszövetkezet. A jórészt földnélküli, vagy 2-3 holddal rendelkező 20 alapító tag 320 holdon kezdte meg a gazdálkodást. A termelés közös alapját a helyi adottságokhoz képest viszonylag jobb minőségű, kulák földekből tagosított terület adta. Az indulást az eszközszegénység jellemezte. A közös vagyont két pár ló, a „központi majort” pedig az egyik tanya jelentette.

Princz József, az első szövetkezet első(?) elnöke a megalakulásra így emlékezett vissza Keresztényi Nándor- Cserháti Pál könyvében:

„1949. november 1-én éppen a krumplit szedtük, amikor szóltak a falubeliek: szervezik a szövetkezetet. Beléptünk tizenegyen, valamennyien volt nincstelenek. Magam két és fél hold földet kaptam a földreform idején, egyikünknek sem volt több, viszont a közös gazdálkodást tartalékföldek bevonásával már 320 holdon kezdtük el. Nem is tudom, miért éppen engem választottak meg elnökül, de mitagadás, jólesett. Hat helyen volt a földünk. Két pár ló állt az istállóban, de kilenc nap alatt végeztünk az őszi szántással. Mindig közösen döntöttünk, s mindent termeltünk, amire csak szükségünk volt. Dehogyan hallottunk akkor még a szakosodásról! De az első telünk igen nehéznek bizonyult: éppen hogy akadt ennivaló. Az állam az első vetéskor 70 ezer forint értékű vetőmagot adott, majd májusban ruhát és zsírt is kaptunk. Cukorrépánk szépen fizetett, 320 mázsával

holdanként, ami alighanem ma is nagy szó. Egyedül nekünk volt cukrunk, az egyéniek is tőlünk kaptak, ugyanis akkoriban természetben is fizetett a cukorgyár. Az iskola mellett öt holdon gyapotot is termesztettünk, ezt aztán nem volt érdemes csinálnunk. A gépi munkákat a gépállomással végeztettük el. Sokan mondták, hogy a gép nem tud úgy szántani, mint az ember. Később már az egyéniek közül is mind többen kérték a gépállomás traktorait. Magam elnökként ugyanúgy dolgoztam a földeken, mint a többi tag. Voltam fogatos, raktáros, bognár, s ami a jövedelmet illeti, munkaegységre dolgoztunk. Az elnöknek a három legtöbbet nyújtó tag átlagos munkaegysége járt, s a tagság főként terményben kapta meg fizetését. Ami az állattenyésztést illeti, 1951-ben volt 150 birkánk, de eladtuk őket, mert nem váltak be. Volt tehenünk, de inkább sertéssel kívántunk foglalkozni, mégpedig hagyományos úton, makkoltatással. El is ültettük a fákat, de a 150 sertés nem bírta kivárni, mire megterem a makk...”

A termelés szerkezetét az előírt beadási kötelezettség határozta meg: elsősorban kukoricát, kenyérgabonát és burgonyát termesztettek. Állattenyésztéssel az alakulás után közvetlenül egyáltalán nem foglalkoztak. Először 1951-ben építettek egy 30 férőhelyes tehenistállót. Az építőanyag egy részét az elbontott malom adta, a többi anyagi fedezetet hitelből biztosították. Ez a kis tehenészet a mostoha viszonyokhoz képest jól működött, a tagságot további fejlesztésre ösztönözte. 1952 és 1953-ban, egy új tanya bevonásával, 60 férőhelyes sertéshizlaló telepet létesítettek, majd egy 40 férőhelyes növendékmarha-nevelővel gyarapodott a Tsz. A közöshöz később csatlakozók szőlőültetvényekkel növelték a területet, ami már egy borpince építését indokolta.

A közös gazdálkodás a viszontagságos körülményekhez képest egyre jobb eredményeket hozott. 1955-re a bruttó jövedelem elérte a 450 ezer forintot, a tiszta vagyon 477 ezer forint, a beruházott vagyon pedig több mint 800 ezer forint volt. A tagok száma 34-re gyarapodott, részesedésük pedig meghaladta a 14.300 forintot. A gazdaság megerősödéséhez a bank kedvező hitelezési feltételeket nyújtott. Ezt bizonyítja, hogy a szövetkezet hosszúlejáratú hitelállománya ugyanebben az évben 318, a középlejáratú pedig 94 ezer forint volt.

Noha az eredmények kezdtek javulni, 1956-ban a forradalom idején a szövetkezet nem tudott ellenállni az eseményeknek és a vagyont jórészt széthordták.

Figyelembe kell azonban venni, hogy a szövetkezet 306 holdnyi területe a község összes területének nem érte el még a 6 %-át sem. A több mint 600 egyéni gazdaság nyilván nagyobb hatással volt a község társadalmi, politikai arculatára, mint a kis taglétszámmal dolgozó

szövetkezet.

A szövetkezet másik elnöke Hliva Gyula, így emlékezett vissza az ötvenes évekre:

„- 1952-ben országosan rossz volt a termés, a tagságnak 1953 tavaszára alig akadt élelme. Emlékszem, volt aki epret evett az 53-as aratás idején. Éjjel-nappal csépeztünk. A munkaegységek alapján kiadtuk a tagok részét, szerencsére holdanként 28 mázsás, akkortájt rekordnak számító termést adtunk le. Ezután kedvezőbbek lettek az egyéni gazdálkodás föltételei, de a mi eredményeink is szépen javultak: míg 1950-ben csak 14 forintot, 1956-ban már hatvan forintot ért egy munkaegység. Tehenészetünkkel második helyezést értünk el a megyei versenyen. Állami hitelből vásároltunk húsz tehenet, amelyek átlag napi 20 liter tejet adtak. Magam tagja voltam a járási tanács végrehajtó bizottságának, majd 1958-ig a megyei tanácsnak. De a beszolgáltatás miatt, s egyéb sérelmek következményeként 1956-ban Hernádon sem volt rózsás a helyzet, többen a tsz-től akartak kárpótlást nyerni, teheneinkre még a szomszéd községből is sokan igényt tartottak. Nem is tudtuk megakadályozni az állatok és a takarmány elhurcolását, csak annyit sikerült elérnünk, hogy a jegyzőkönyvet aláírtuk azokkal, akik elvitték a tsz tulajdonát. Végül is tizenöten maradtunk a közösben. Ráadásul hozzánk csatoltak 400 holdat az újlengyeli határból. Ott ugyanis föloszlott a szövetkezet, de a kilépők nem kapták meg azt a földet, ami korábban állami tartalékföld volt... Nem örültünk a terület gyarapodásának, kevesen voltunk a megműveléséhez. 1959 januárjában le is mondtam az elnökségről...”

Amikor Keresztényi Nándor 1979/80-ban a „Hernádi hétköznapiak” c. könyvhöz gyűjtötte a visszaemlékezéseket, már sok esetben elmosódtak az emlékek. Nem lehetett megállapítani pontosan, hogy ki volt az első elnök és hogyan követték egymást az újabb és újabb vezetők, szövetkezetek, szakcsoportok. Mikor, hogyan alakultak át egyik típusból a másikba, vagy egyesültek más gazdaságokkal.

A szövetkezetek sorsáról Czagányi László, valamint Keresztényi Nándor-Cserhádi Pál könyvei alapján elég pontos kronológiát lehet felállítani.

Az első hernádi csoport 1949-ben Kossuth Tszcs néven alakult meg kb. húsz 1-3 k. holdas, többnyire újonnan földhöz jutott paraszt mintegy 300 kh földjén, egy lóval és egy „központi majorként” funkcionáló tanyával. A beszolgáltatási terhekkel ugyancsak sújtott, nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges feltételekkel nem rendelkező gazdaság számos nehézség közepette különböző megoldásokkal (marha- majd sertéstartás, megannyi növényvel való kísérletezés, borászat stb.) próbálkozott, majd az ötvenes évek közepén stabilizálódni látszott.

A kétségtelen eredmények ellenére 1957-ben az újrakezdés gondja szakadt az alapítókra. Búzakalász néven 22 taggal újjászerveződött a szövetkezet. Az újlengyeli határból 440 hold földet is csatoltak hozzá. A nagyüzemi gyakorlatnak és tapasztalatoknak azonban változatlanul híján maradtak. Gondoljuk csak a jogelőd büszkeségére, a ma kissé mosolyra készítő 13 tehénnel termelő tehenészetre, vagy a 34 sertést nevelő hízlaldára. A gazdálkodás várt eredményei elmaradtak. 1959-ben jelentős mérleghiánnyal zárták az évet.

Ugyanebben az évben — mint azt fentebb már írtuk is — felsőbb hatalmi szervek erőteljes nyomására, a községben működő Március 15. szakcsoport termelősövetkezetté alakult. A járás tanácsi és pártszervezetének vezetői a zátonyra futott Búzakalász problémáit megoldhatónak látták a két termelősövetkezet egyesítésével. Így került sor 1960. január 6-án a Március 15. Termelősövetkezet megalakulására.

1962-ben hozzájuk csatolták a pusztavacsiak csődbe jutott „Győzelem” nevű csoportját, ami korántsem aratott osztatlan sikert a hernádiak körében, így a kibontakozáshoz még jó néhány év kísérletezésére volt szükség.

Az egyesüléssel egycsapásra megnövekedett a földterület, a közös vagyon és a tagok száma is; a közössel való sáfárkodást azonban még mindig az útkeresés jellemezte.

A gazdálkodást 611 holdon kezdte meg a szövetkezet. A tagoknak azonban több mint 60%-a volt azelőtt földnélküli, vagy nem mezőgazdasági foglalkozású, pusztán 2 tagnak volt a belépés előtt 20 holdnál nagyobb gazdasága.

Az állóeszközök értéke közel 2,3 millió forint volt, zömét az épületek (1,3 millió) tették ki. A gépek értéke 287 ezer forint, amiből jelentősebb értéke egyetlen Zetor traktornak volt.

A közös vagyon elérte a 3,4 millió forintot, a tiszta vagyon meghaladta a másfélmilliót. Az induló vagyon azonban a mostoha termelési adottságok mellett nem volt elegendő a gazdálkodás bővítésére. Erre pedig elengedhetetlenül szükség volt, hogy a tagokat és azok családtagjait minimális megélhetéshez juttassák.

A magas jövedelemszint és a foglalkoztatás is megoldhatónak látszott olyan növénytermesztési szerkezet kialakításával, ahol nagyobb hangsúlyt kapnak a munkaigényes, nagy jövedelmet nyújtó kultúrák. Ezért a hagyományos kenyérgabona, kukorica, árpa és az adottságoknak megfelelő egyéb takarmánynövények termesztésén túl burgonyával, cukorrépával, dohánnyal is foglalkoztak. De nagy bevételre számítottak a kertészeti növényekből is, ezért megkezdték a zöldpaprika, a paradicsom, a vöröshagyma, a zöldborsó, az uborka, a sárgarépa, a zeller, a cékla termesztését is. Mindezt úgy, hogy sem üvegfelületük, sem öntözési lehetőségük nem volt. A bank kedvező hitelt nyújtott a gyógynövény-termesztőknek. Ez adta az ötletet, hogy ez az ágazat is bekerüljön a növénytermesztés szerkezetébe, remélve, hogy ezzel áthidalják a pénzügyi zavarokat. Az 1960-ban készített termelési tervben 10 hold anyarozs és 2 hold cyperus is szerepel. Mindent összevéve 37

növényt ültettek, gondoztak és takarítottak be.

A szerteágazó, nem a helyi adottságoknak megfelelő termelési struktúra, az intenzív kultúrák technológiai feltételeinek és a nagyüzemi termelés gyakorlatának hiánya kedvezőtlen helyzetbe sodorta a szövetkezetet. A kertészet és a gyógynövények tervezett árbevételére hitelt vettek fel. A gyógynövényeknek a vártnál alacsonyabb hozamán túl azonban gyakran a zöldségértékesítés nehézségei is árbevétel kieséssel jártak. A hitelek fedezetlenül maradtak, aminek pénzügyi ellehetetlenülés lett a következménye.

A 60-as évek közepén már szűkítették a termesztett növények skáláját, de a foglalkoztatási gondok továbbra is 15-20 növény termesztésére kényszerítették a gazdaságot. E gyakorlat kedvezőtlen gazdasági hatását az állattenyésztés sem tudta — már az ágazat alacsonyabb jövedelemtartalmánál fogva sem — ellensúlyozni. A szövetkezet megalakulásakor átvette jogelődjétől a 30-as tehenészetet, a sertéshizlalót és a növendékmarha-nevelőt, amelyeket újból benépesítettek. A növénytermesztés szervezatlensége, szétforgácsoltsága miatt azonban nem volt elegendő takarmányuk, a teheneket értékesíteni kellett. A nehézségeket az 1 tehénre jutó rendkívül alacsony, 1152 literes tejhozam is jelzi. (Ugyanebben az időszakban az országos átlag 2200 liter volt.) Később a marhahizlalót átadták Inárcsnak. 1962-ben ismét vásároltak jutányos áron hízóalapanyagot, de az aszály okozta takarmányhiány következtében az ágazat nem tudott fellendülni. A 300 körüli szarvasmarha létszám 1967-ig kisebb-nagyobb ingadozásokkal gyakorlatilag stagnált, nem vált jövedelmező ágazattá.

Kedvezőbbnek ígérkezett a sertés- és baromfitenyésztés. Ezért 1961-ben építettek egy szerfás sertésistállót, amelybe a következő évben 240 hízót el is helyeztek, de a takarmányhiány ezt is felszámolásra ítélte. Az ugyanakkor épített 3000 férőhelyes csibenevelő és a két 500-as tyúkistálló már sikeresebb vállalkozás volt. Ezeknek a létesítményeknek sikerült a benépesítése is, sőt a kezdeti nehézségek leküzdése után a sertésistállót is baromfínevelőnek alakították át. A hernádi baromfitenyésztésnek ez képezte a tulajdonképpeni alapját! A baromfiállomány felfutását jellemzi , hogy

1961-ben 1470 db

1967-ben már 27.463 db hízott a hernádi ólakban.

A gyors felfutás, a jó eredmények már 1966-ban lehetővé tették 18 vagon árubaromfi termelését. Ez jelentősen hozzájárult a szövetkezet pénzügyi megszilárdulásához is. A fejlesztést tehát célszerű volt ebbe az irányba terelni. Ez eredményezte 1966-ban egy keltetőüzem építésének megkezdését. A baromfitenyésztés sínen volt, a további kibontakozásnak szilárd alapokat nyújtott.

Az alakulástól 1967-ig terjedő időszak gazdálkodását a kedvezőtlen adottságok meghatározta körülmények közötti nagyüzemi termelés lehetőségeinek keresése jellemezte. A termelési irány megválasztásán túl az üzeméret tágításával is megkísérelték a gazdaság megszilárdítását. 1962-ben egyesültek a pusztavacsi Győzelem Termelőszövetkezettel, azonban mindkét gazdaság

pénzügyi nehézségekkel küzdött, amit az egyesülés sem tudott megoldani. A földterület viszont jelentősen, mintegy ötszörösére növekedett. Hasonló mértékben 95-ről 375-re emelkedett a taglétszám, tehát a munkára, megélhetésre várók száma is. A termelés már vázolt eredménytelensége, a túlzott hitelfelvétel 1962-ben 1,7 millió forintos mérleghiányt okozott. Jellemző a szövetkezet anyagi helyzetére, hogy 1962 szeptemberétől 1963. május 10-ig mindössze egyszer, karácsonykor tudott tagjainak munkadíjat fizetni: alig 500 forintot!

A mérleghiányt csak jelentős állami támogatás segítségével tudták pótolni. Ezután ez rendszeressé vált, 1966-ban pedig 4,7 millió forint hitefelengedésben is részesült a szövetkezet, ám hamarosan kiderült, hogy a fejlesztés forrásai nem bizonyultak elegendőnek a hitel visszafizetésére.

Meg kell jegyezni, hogy az itt bemutatott eladósodási tendencia országosan is jellemző volt. A rendkívül alacsony mezőgazdasági árak a nélkülözhetetlen fejlesztéshez sem biztosították a forrásokat. Kisüzemi technikával pedig a megnövekedett, 2000-3000 holdas gazdaságok már nem dolgozhattak. A mezőgazdaság a bővített újratermelésre csak jelentős hitelfelvétel mellett volt képes.

Az állami segítség és a lassan gyűlő nagyüzemi tapasztalatok hatására a termelés a 60-as évek közepétől szervezettebbé kezdett válni, elsősorban a baromfitartás föllendülése következtében. Kiegyensúlyozottabban növekedett a termelési érték és a szövetkezeti bruttó jövedelem. (ehhez illusztrációként két szám: 1960-ban a bruttó jövedelem 597 ezer forint, 1967-ben már 10 millió 875 forint volt. Míg a szövetkezeti jövedelem nőtt, addig 1960-tól 1967-ig rendkívül nagymértékben hullámzott az egy dolgozó tagra jutó részesedése. 1960-ban több mint 15 ezer forint volt az egy főre jutó részesedés, 1967-re ez az összeg már csak 12.900 forint, a következő években még ennél is kevesebb, akadt olyan év is, amikor csak 6000 forint volt.

A jelentős visszaesés megrendítette a tagság bizalmát. Sokan kiléptek a szövetkezetből; az egyesüléskor 375 tagot számláló gazdaságban, fokozatos csökkenés után, 1966-ban már csak 220 tag maradt. A létszám szempontjából ez volt a mélypont. A kilépések nagy számának inkább az erkölcsi hatása volt kedvezőtlen. A gazdálkodást kevésbé zavarta, hiszen inkább foglalkoztatási gondjai voltak a szövetkezetnek.

A szövetkezet irányítóinak erőfeszítései már az alakulástól a népesség és az eltartóképesség összhangjának megteremtésére irányultak. A cél elérését nehezítették a mostoha természeti adottságok, a föld termőképességének rendkívül alacsony volta, ami sohasem biztosította az ott élő népesség megélhetését. További problémát jelentett az eszköz- és anyagellátottság szűkössége. A kedvezőtlen viszonyokat így nagyobb ráfordításokkal, technológiai korszerűsítéssel sem lehetett ellensúlyozni. Ekkor hiányzott még a nagyüzemi gazdálkodás gyakorlata is. Nem volt összhang az irányítás és a tagság között sem, hiszen a szervezetlenséget, anyagi nehézségeket látó, s gyakran munkadíját is nélkülözni kénytelen tagság bizalma megrendült a vezetésben. Ennek egyik

megnyilvánulása volt, hogy kizárólag részesművelésben vállalták a növénytermesztés munkáit. Nagyüzemi gazdálkodásról a szó igazi értelmében tehát nem lehetett szó.

A szövetkezet saját gondjait tetézte, hogy a közgazdasági környezet sem kedvezett a mezőgazdasági termelésnek. A szigorúan vett mezőgazdasági tevékenység kereteinek bővítésére az akkori jogszabályok nem adtak lehetőséget. Az eladósodás általánosan jellemző volt a mezőgazdasági üzemekre. (1966-ban 2,7 milliárd Ft fedezetlen hitel elengedése vált szükségessé.) Ott pedig, ahol a mezőgazdasági termelésnek nem voltak meg az alapvető feltételei sem — mint Hernádon —, ezek a dilemmák a gazdasági ellehetetlenülés élességével vetődtek fel.

Mégis, az első évek útkeresése a helyes termelési szerkezet kialakításához sok tapasztalatot nyújtott. Világossá vált, hogy a homoktalajon a növénytermesztés nem lehet az alapvető jövedelemforrás. A főágazat leegyszerűsítése, az adottságokhoz legjobban alkalmazkodó szerkezet kialakítása lehetett tehát a következőkben a fő törekvés.

A szarvasmarha-tenyésztés fejlesztésének — a tömegtakarmány-háttér hiánya miatt — csak korlátozott lehetőségei voltak. Miután a hatvanas években takarmányt központi készletekből még nem adtak, a sertésenyésztés is akadályba ütközött.

Az állattenyésztésben az az ágazat jöhetett fejlesztésként szóba, amely a legkisebb eszközbefektetéssel, a leggyorsabban hoz eredményt és nem kíván tömegtakarmány-bázist. Ezért esett a választás már az első években a baromfitenyésztésre.

A hernádi Március 15. Termelőszövetkezet 1977-re már jőnevű, erős termelőszövetkezet. Ekkor egyesül az újhartyáni („Keselyhegyi Aranykalász”) Szakszövetkezettel, (amely már 1977 előtt egyesült az újlengyeliek közös gazdaságával, ezért a Szakszövetkezet nevében az „Aranykalász” szó.) Ekkora alakul ki tehát az a hatalmas gazdaság, amely 6670 hektáron (664 szövetkezeti taggal) 3014 fővel gazdálkodik 1980-ban. A későbbi években a dolgozói létszám eléri majd a 6000 főt is.

A profil tehát lassan kialakult. De milyen göröngyös út vezetett idáig? Milyen emberi sorsokat, indulatokat, érzelmi viharokat, összecsapásokat takar a tömör gazdasági okfejtés?

Nem hallgathatjuk el, hogy a szövetkezetben meginduló kedvező folyamatokat nem egyszer a felsőbb irányítás, a járási párt- és állami vezetés durva beavatkozása állította meg — erre mondunk néhány példát az alábbiakban.

Amikor már a hernádi Tsz kezdett volna talpra állni, amiben nem kis része volt a Keleti-pályaudvar mögötti borozónak, ahol hihetetlen mennyiségű savanyú, homoki szőlőlé folyt le a szolgálaton kívüli vasutasok torkán.

A sikeres vállalkozáson felbátorodva a járás elég erősnek érezte a szövetkezetet arra, hogy a pusztavacsi „Győzelem” teljes csődjét egy egyesüléssel a hernádiak nyakába varrja. Hernád azonban, amelyre a mentés várt volna, maga is elmerült a fuldoklóval. Az elnök józanságát és jó üzleti érzékét meghazudtolva — gyaníthatóan külső nyomásra — rábírta a vezetőséget, hogy

megvásárolják az ugyancsak szanált tatárszentgyörgyi termelőszövetkezet semmit sem érő teheneit és növendékmarmháit. Csábító lehetett az ajánlat, hogy a tanács támogatást ad az istállók építéséhez, a bank hitelt a vásárláshoz. Senki nem tiltakozott. A tanyán élöket az erdők kivágása bántotta. A falubelieket az foglalkoztatta, mikor jön a teherautó a borért. Nem akadt egyetlen józan helybeli parasztember, aki megmondta volna, hogy itt csak akkor terem meg a takarmány a jószágnak, ha minden héten elered az eső.

Az eső pedig a rákövetkező évben negyven napig még a port sem verte el a kiégett mezőn. A falu végén a mocsaras tó kiszáradt. A gyíkok, békák a tűző nap elől a megrepedezett föld üregeibe húzódtak. A kutak kiapadtak. Az összehordott gulya a szöcskéket hajtotta maga előtt a kiégett legelőn. Ősszel az iskolás gyerekek falevelet szedtek az akácos erdőben. Ez lett a téli takarmány az állatoknak.

Augusztusban a bank felmérte a helyzetet. Nem adott több hitelt. A szövetkezet ettől kezdve hat hónapon keresztül nem tudott munkabért fizetni. Aki tehetett, menekült. A Lajosmizséről induló hajnali vicinális — ami három és fél óra alatt kapaszkodott fel Kőbányáig — megtelt hernádiakkal. A múltban bűvárkodónak megfeythetetlen, hogy mégis volt, aki elvetett azon az őszön, aki behordta a falevelet a jászolba, aki vizet eresztett az állatoknak és kihúzta a dögöt az istálló mellé. Megfeythetetlen, hogy mi tartotta vissza az embereket. Miféle ígélet vagy remény, hogy a dolgok jobbra fordulnak.

Ha valaki azt gondolná, hogy a felsőbb szervek beavatkozása csak a nagyobb döntéseket befolyásolta, az téved. Olykor nevetségesen apró részletkérdésekben is felülről diktálták a tennivalókat.

„Ismeri-e a nyúlzapukát? Ugye nem? Pedig nekünk el kellett vetnünk, noha fogalmam sincs, mire kellett. A járás egyszerűen ránkerőszakolta. Növény volt tehát, amit aratni kellett. Jó takarmány lehetett volna, de magfogásra köteleztek bennünket. Ez a növény olyan kényes volt, hogy csak éjjel lehetett kaszálni és csépelni, hogy ne pörögjön ki a magja. Nem sok hasznunk maradt belőle.” - így emlékezik Juris Ferenc a Tsz (egyik) hajdani elnöke.

Fejezetünk végén soroljuk fel és örökítsük meg azoknak az embereknek a nevét, akik elnökként irányították a termelőszövetkezet életét és így akarva-akaratlan befolyásolták a falu életét.

Ennél a pontnál kerül zavarba a szerkesztő, mert maguk a volt elnökök sem tudták egybehangzóan megállapítani, hogy ki hányadik volt a sorban.

Tehát: Princz József 1949-1952 között elnökösködött. Megjegyezzük, voltak akik legelső elnökként Baranyi Józsefet vagy Tolnai Ferencet jelölték meg. Őt követte Hliva Gyula 1952-től saját elmondása szerint 1959 januárjáig. Faraga György saját emlékezete szerint 1958 januárjától 1960 januárjáig volt elnök, míg az őt követő Juris Ferenc másképpen emlékszik a sorrendre. Szerinte „(...) Tolnai Ferenc, őt követte Princz József, majd Faraga Gyula (rosszul emlékezett a

keresztnévre! A szerk.)” Úgy emlékezett Juris Ferenc, hogy ő 1959-től volt elnök 1966-ig.

Tőle vette át az elnökséget Cserháti Pál, aki 14 évig, 1979-ig volt elnöke (először) a Március 15. Tsz-nek. Cserháti Pált, miután a Földművelésügyi Minisztériumba került, Csillag Nándor követte (1979-től 1984-ig, haláláig). Csillag Nándor után átmenetileg Kopányi Imre volt a megbízott elnök. Ezt követően Kele András (a baromfifeldolgozó éléről) lett a Tsz elnöke, 1984-től 1989-ig. Ekkor a Tsz tagsága visszahívta Cserháti Pált, aki innentől kezdve a hagyományos termelőszövetkezet megszűnéséig volt a Tsz elnöke, illetve a jogutód „Hernádi Vagyonkezelő és Szolgáltató Szövetkezet” elnöke volt (ez a szervezet lényegében a megszűnt Tsz folyamatban lévő ügyeit vitte tovább) egészen 1999-ig a Vagyonkezelő szervezet felszámolásáig.

Hernádon majdnem mindenki úgy gondolja, hogy a Tsz igazi aranykora Cserháti Pál elnöksége alatt jött el, ekkor kezdtek az emberek boldogulni, ekkortól mondható a falu fejlődő településnek.

A következő fejezetben a Tsz történetének ezt a korszakát idézzük fel.

IV. fejezet

amelyben elbeszéljük, hogy miként teremtődtek meg Hernádon a korszerű gazdálkodás személyi feltételei

A Március 15. Tsz 1965-66-ban — többszöri egyesülések után — Hernád és Pusztavacs községek földterületein gazdálkodott. Területe ekkorra már elérte az 1767 hektárt. Egy ekkora gazdaság irányítása már megkövetelte a magasan képzett, a korszerű gazdálkodáshoz értő szakemberek színrelépését. Nagyjából az országban is ez volt a helyzet, meg kellett teremteni a szövetkezetek korszerű irányításának szakmai feltételeit.

Ekkor született meg az úgynevezett 3004. Kormányrendelet, amely lehetővé tette, hogy hozzáértő, képzett emberek vezényeljenek a termelőszövetkezetekbe.

A vezénylést szószerint kell érteni.

Cserhádi Pál aki szintén e rendelet alapján került Hernádra agronómusnak, ezt így beszéli el:

„Tulajdonképpen nem Hernádra készültem. A 3004-es kormányrendelet alapján megpályáztam az örkényi szövetkezetben a főagronómusi munkakört, ahol régi ismerősöm lett a tsz-elnök. Már összeült a vezetőség, hogy jóváhagyja jelentkezésemet — én a folyóson várakoztam —, amikor berobogott egy személygépkocsi. Alacsony, energikus ember szállt ki a gépkocsiból. Miután bemutatkozott — Csákányi vagyok, a járási párttitkár — kijelentette, maga nem ide jön főagronómusnak, hanem Hernádra. Lefújta a vezetőségi ülést és beültetett az autóba. Így jutottam el először Hernádra.”

S hogy mit látott itt, arról így vall:

„- A falu? Szegénység és elhagyatottság képe fogadott. A házak sárból, vályogból épültek, előttük kukoricaszárból, akácgallyakból font kerítés. Éppen március eleje volt. A házak mögött a homokdombra kapaszkodó szőlő még nem hajtott. A falu körül az őszi kukoricatarló szántatlanul. Gyér, zöldellő rozsvetések, mocsaras rétek, nyár- és akácfaligetek között elszórva tanyák.”

Más visszaemlékezők is megerősítik ezt a képet:

„A falu akkor két sor ház volt az út mentén. A fák között meszelt falú fehér tanyák. A faluban kocsmá, vegyesbolt és egy hombárszerű épület, a kultúrház. Itt tartották a közgyűléseket. Ritka esemény tudta megmozgatni a népet, becsalogni a tanyákról az embereket.”

Amikor Cserhádi Pál Hernádra került, akkor már főkönyvelő volt itt Kopányi Imre, akinek a tsz (és általa a község) fejlődésében játszott szerepe legalább annyira fontos, mint az agronómusból egy év

alatt elnökké előlépett Cserhádi Pálnak.

Kiváló pénzügyi szakember volt, aki a korábbi években több termelőszövetkezetben is segített megfelelővé tenni a számviteli munkát, és az új elképzelések megvalósításában fő szövetségese lett Cserhádi Pálnak — mint az a következő fejezetből ki is derül.

Az 1966-ban megválasztott elnök első dolga az volt, hogy megteremtse azt a csapatot, amely képes megvalósítani a már körvonalazódó ambíciózus terveket. Ez nem ment könnyen, hiszen embereket kellett eltávolítani a vezetésből és újakat állítani a helyükre. Erről a „Hernádi hétköznapiok” c. könyv szemléletesen beszél, itt csak annyit említhetünk, hogy az elnök a rábeszéléstől a cselszövésig számos eszközt felhasznált céljai elérésére. „De 1966 őszére felállt az az új vezetés, amely tizenhárom évig dolgozott együtt...” és a szövetkezetet országos hírűvé tette.

Cserhádi Pál a könyvében név szerint is fontosnak tartja megemlíteni — első helyen — mint legfőbb „szövetségest” — az újonnan felálló vezetés tagjai közül Kopányi Imrét, Kaldenecker Istvánt és Kálmán Ferencet. Kopányi Imre nyugdíjazásáig a Tsz-ben dolgozott elsőszámú pénzügyi vezetőként (hol főkönyvelői, hol gazdasági elnökhelyettesi megnevezéssel), Kaldenecker István később Újhartyán tanácselnöke, Kálmán Ferenc pedig a járási hivatal elnöke lett.

Ettől kezdve jelent meg a faluban egy erős mezőgazdasági, műszaki értelmiségi réteg, amely jelentős mintaadó szerepet is betöltött a falu társadalmában, ám maga nem igazán oldódott fel ebben a társadalomban. Ennek a különállásnak a jelei —ha a kezdetekhez képest kevésbé feltűnően is — még ma is fellelhetők.

V. fejezet

... amelyben beszélünk a termelőszövetkezetet naggyá, a község nevét országszerte ismertté tevő baromfitenyésztésről

Címerállatnak jól elképzelhetjük az oroszlánokat, sasokat vagy más büszke és nemes állatokat, Hernád község címerében mégis a naposcsibe látható.

E könyv szerkesztése — írása — idején a termelőszövetkezet már elveszítette korábbi helyét, szerepét a falu gazdaságában. Ma már alig nevelnek itt nagyüzemileg csirkét, a feldolgozó üzem az egész ország területéről szerzi be a vágóbaromfit. "Tempora mutantur..."

Az állattenyésztésben a legmagasabban ívelő pályát Magyarországon a baromfitenyésztés futotta be. Ebben az ágazatban alakult ki először a korszerű nagyüzemi termelés biológiai, technikai bázisa. Ezen az alapon a termelés, a belső fogyasztás és az export ugrásszerűen növekedett. Ha a baromfiágazat sikereiről beszélgetünk, ritka eset, hogy Bábolna, illetve Hernád neve ne kerüljön rövid időn belül szóba. A hernádi Március 15. Termelőszövetkezet hírnevét elsősorban mint a Hunniahibrid társulás gesztora, az ország első — ipari méretű — szövetkezeti baromfifeldolgozó üzemének gazdája szerezte. A szövetkezet hőskorának áttekintése során láttuk, hogy a baromfival már a hatvanas évek elejétől kísérleteztek Hernádon. Sok volt azonban a buktató, nem volt ismeretlen a kudarc.

A nagyüzemi baromfitenyésztés tehát már Cserhádi Pál Hernádra kerülése előtt megkezdődött és tulajdonképpen „atyja” ennek Kopányi Imre (és Váradi Barna, a volt Babádi Állami Gazdaság szakembere) volt.

Hernádon az első baromfiólat egy uradalmi borospincében rendezték be. Aki ma körüljárja ezt a falutól, majorságtól távol eső bozótos, sarjadéktól elvadult helyet, elképed a vakmerő vállalkozáson. Az oldalfalakra és a szépen ívelt dongás födémre hordott homokdombot félkörívű támfal tartja a bejárat felől. A pince felett, a gyom és dudva közt a sötét lyukak helyén szellőzőcsövek nyúltak ki a földből. A föld alatti tágas pincehelyiségbe ventilátorok szívták a levegőt, rafináltan szerkesztett deszkacsatornákon keresztül. Mégsem sikerült elegendő levegőt biztosítani a csirkéknek. Emiatt, ahogy növekedtek és ellepték a földre terített szalmaszeccskát, a gyengén fejlettek — ilyen volt húsz-harminc százalékuk — nem jutottak a levegőnyílások közelébe és megfulladtak. A takarmányt kukoricadarából, vérlisztből és döglisztből keverték össze. Ez már nagy lépés volt a Győr megyei említett gyakorlathoz képest, ahol a nagyüzemben feleslegessé vált lovak húsát akasztották be az ólba a fehérjehiány pótlására. A fejlődésben — különösen a tollazat kialakulásában — azonban így

is rendellenesség mutatkozott. Az egyébként telt, fehér tollazatú madár hátán és mellén egészen rövid tollfoszlányok nőttek. A nyugtalan állatok felkopaszodva, véresen, sebzetten taposták egymást a levegőnyílások közelében.

A szövetkezet tagjai messzire elkerülték a pincét. A gazdalelkeket megedzette a gyapottermelési láz (nyomai az elhagyott szőlők helyén burjánzó szívós gyomfajták közt fellelhetők a falu határában), a gumipitypang láz, az anyarozs-termesztési láz. A maga gazdaságában a hernádi ember meghányta-vetette, hogy kis darab földjének nedvesebb hajlatába vagy — „posza” homokdombjára milyen növényt vethet sikerrel. A virágzó zsenge rozstáblák összekaszabolása az anyarozs-porzó motollákkal elvette a kedvét az itt élő népnek attól, hogy beleszóljon a tsz dolgaiba.

Nem irigylem az akkori vezetőket. Ilyen körülmények között nehéz lehetett a munkát szervezni.

Nos, amiben senki nem hitt, a volt urasági pincében hizlalt csirkék után csordogálni kezdett a jövedelem.

A csirke igazi karrierjét 1967 után kezdte meg. A Tsz vezetői nagyon odafigyeltek a Bábolnai Állami Gazdaság tapasztalataira, de a maguk útját járták.

Ismét Cserhádi Pál visszaemlékezését idézzük:

„A jövőt illetően teljesen megegyezett Kopányi Imrével az elképzelésünk. A termelést át kell állítani a baromfira. Késő éjszakába nyúló tervezgetések során számításokat végeztünk. A csirkehizlalás kevés befektetést igényel. A befektetés gyorsan megtérül, folyamatos pénzbevétel jelent és ami a legfőbb, a takarmányellátás nincs kitéve az időjárás szeszélyeinek. A növénytermelést, — (...) — leegyszerűsítettük. Olyan munkaalkalmat kellett viszont biztosítani, hogy minden tagunk legalább annyi jövedelmet termeljen minden nap, amennyi a saját részesedése.

Ezek a felvetések visszapillantva kézenfekvő igazságoknak tetszenek, de a késő éjszakai tervezgetések során Kopányi Imrével egymást kellett bátorítanunk, hogy ezeket az igazságokat kimondjuk és fokozatosan meg is valósítsuk. Gondolom, ezekben az években nemcsak mi voltunk így, nagyon sok szövetkezetben hasonlóképpen gondolkoztak a vezetők.

Kopányi Imrében különösen sokra becsültem megismerkedésünk során azt a képességét, hogy messzire tudott tekinteni. Megvolt benne a képzelőerő a távlatokhoz. Így már azokban a hónapokban, annak ellenére, hogy tíz pár borjúkötél beszerzése is komoly gondot jelentett, terveinkben kirajzolódott egy önálló tenyészközpont kialakítása és az ehhez szükséges szervezeti keretek megteremtése. A baromfihizlalást csak első lépésnek tekintettük. A sokkal jövedelmezőbb törzsállattartást, a naposcsibe keltetést tűztük ki célul. Ezért is nem csatlakoztunk Bábolnához. Ők ugyanis a törzsállattartást nem adták ki a kezükből. Később, amikor a szervezet versenyképessé vált, és — különösen az Alföldön — egyre több termelő gazdaság csatlakozott a hernádi integrációhoz, gyakran felvetődött a kérdés a felső vezetés körében: Indokolt-e a hazai tenyésztőbázis mellett ez a külön úton járás? Elviselhető-e a mi termelési viszonyaink között az erők megoszlása? A választ az

élet adta meg. Véleményem szerint minden gazdálkodó szervezetnek szüksége van a versenyre. Még Bábolnának is, és nemcsak a nemzetközi küzdőtéren, hanem a hazai termelők körében is.

Természetesen, amikor Kopányi Imrével egymást tüzeltük fel ezekkel a tervekkel, a megyei tanácson, a bankon kívül kevesen tudták, hogy létezik egy Március 15. Mezőgazdasági Termelészövetkezet is. A szövetkezet annyira szegény volt, hogy a babádi gazdaság lobogó lódenkabátos, kissé megszállott állattenyésztőjén, Várad Barnán kívül senki nem látott bennünk esélyt a felemelkedésre.

1966 nyarán nagy izgalmak közepette a magtárépületben berendezett keltetőben Csepregi György, a Vásárhelyről szerződötött keltetőmester bábáskodása mellett kikelt az első csirke. Az asszonyok összefutottak megnézni az apró sárga jószágokat. Szétfutott a hír a faluban: megy a keltető. A sokat tapasztalt hernádi gazdák legyintettek: „bolondság ez is”. A gyapot-, az anyarozs-, a gumipitypang-termesztés emléke még túlságosan friss volt.

Elindult az első szállítmány naposcsibe Hernádról. Kopányit, a főkönyvelőt illette a tisztesség, hogy elkísérje a gépkocsivezetőt. Ez ahhoz hasonló ünnepélyes pillanat volt számunkra, mint amikor az első saját traktort felvirágozva az elnök személyesen vezette végig a falun.

A törzstyúkok azon a nyáron még részben a kazal tövében, részben sebtében összeállított „vándorlakban” kint az erdőszélen tojtak. Őszre betelepítettük az állatokat az újonnan épült két ólba és a felszabadult marhaistállóba.

1967-ben 16 ezer úgynevezett babádi „B-63-as” hibrid törzstyúkot állítottunk termelésbe. Közel másfélmillió naposcsibét adtunk el a kecskeméti Baromfifeldolgozó Vállalatnak. A baromfifeldolgozó helyezte ki a csirkéket a környező gazdaságokba hizlálásra. Keresett portéka volt a hibrid naposcsirke. A B-63-as híre elterjedt az országban. A naposcsibén kívül az egykori uradalmi pincékben és az átalakított növendékmarha istállóban meghizlaltunk több mint 27 ezer darab vágócsirkét is. Termelésünk értéke két év alatt csaknem háromszorosára, jövedelmünk duplájára növekedett.

El kell ismernünk, kedvezően változtak ekkor a gazdálkodás körülményei is. A fedezetlen hitelek országos rendezését követően a közgazdasági szabályozás realisabbá vált. Az új ár-, adó- és hitelpolitika ösztönözte a termelés fejlesztését.”

Ez az időszak az egész mezőgazdaság fejlődésére nagy hatást gyakorolt. A növekvő önállóság szárnyakat adott a kezdeményezésre kész embereknek. Nézzük azonban tovább, mi történt Hernádon?

A fejlődésnek megvan a maga logikája és az egyik lépés szükségszerűen követeli a másik lépés megtételét.

A nagyüzemi termelés megköveteli az azonos minőség előállítását, ehhez pedig ki kellett alakítani a törzstenyésztés feltételeit, kereteit. E célból jött létre a Hunnia Hibrid. Mindebből logikusan

következett, hogy az igazi haszon akkor marad Hernádon, ha itt történik a feldolgozás és a kereskedelem is. Vagyis meg kellett szervezni az úgynevezett baromfivertikumot.

Ezzel egyidőben Hernádon és a környéken megjelentek a portákon a baromfiólak és néhány év alatt kialakult a termelősövetkezet és a magángazdaságok szoros együttműködése, a közös érdekek alapján. Kezdetben a hatalom, a politika nem kis gyanakvással szemlélte a korlátok közé szorított parasztság ilyen típusú „kitörését”.

A Tsz vezetői jól látták, hogy csak akkor számíthatnak a tagság támogatására, ha azok gyarapodásának feltételeit jól megszervezik.

Így aztán 1980 táján már több mint 200 háztáji baromfióiban hizott a vágóbaromfi. Ezzel egyidőben a faluban felgyorsult a fejlődés, mutatkoztak a szerény jólét első jelei.

Akkor tehát a következő fejezetben beszéljünk ezekről a dolgokról.

VI. fejezet

... amelyben arról szólunk, hogy miként lettek a hernádiak a baromfinevelés „tudósai”, miként szerzett becsületet magának a csirke.

A címben jelzett kérdésekről bőszégesen beszél Keresztényi Nándor és Cserháti Pál könyve - olvassunk hát bele:

Keresztényi Nándor beszélgetőtársa, dr. Fodor István akkor főállattenyésztő volt (később több cikluson át parlamenti képviselő és „parlamenti pályafutása” során egy időben a parlament megbízott elnöke is volt, később államtitkár).

„- Hogyan lehetett rávenni a falu népét erre a példa nélkül álló vállalkozásra? — kérdem dr. Fodor István főállattenyésztőt, aki volt oly szíves, hogy kocsiján végigkalauzolt a falun.

Volt itt Hernádon mindig vállalkozó szellemű ember — válaszolt Fodor doktor — aki előtte járt a többieknek. Már a hatvanas évek végén megpróbálkoztak az üresen maradt istállóban csirkehizlalással. A vezetőség ezt akkor nem nézte jó szemmel. Visszaélésektől tartott az elnök is, nem akart magának kellemetlenséget. Azt sem akarta, hogy a közös munka mellé szerzett jövedelem megossa a tagságot. Így az első vállalkozók nem kaptak a szövetkezettől támogatást. Maguknak kellett gondoskodniuk a naposcsirkékről, takarmányról és a meghizlalt csirke értékesítéséről. Takarmánytápot szabad forgalomban még nem lehetett kapni. Kukoricadarát keverték vérliszttel, hullatöpörtyűvel, tejporral, amit a Phylaxia oltóanyag gyárból hordtak haza az oda bejáró hernádiak. Kevesen voltak, akik sikerrel tudtak megbírkózni ilyen körülmények között a háztáji csirkehizlalással. Nagy volt a kockázat, mert a drága pénzen vásárolt naposcsirke egy-egy éjszakai áramszünet, takarmánymérgezés, fertőző betegség következtében könnyen elhullott.

Mi hozta hát meg a változást? — kérdem Fodor doktortól. Tán a kormányzati intézkedések, melyek a háztáji gazdaságok támogatására szólították fel a szövetkezetek vezetőit?

Kétségtelen, hogy a hetvenes évek elején már egyre több pártfogója volt a háztáji gazdálkodásnak megyei, járási szinten is. A közfelfogás azonban még távol állott attól, hogy a nagyüzemek támogatásával szerzett háztáji integrációt elismerje. Nem is igen volt még erre példa. A fordulatot itt, Hernádon az 1972-es közgyűlés hozta. Akkor jelentette ki az elnök a tagság előtt, ami azóta szállóigévé is lett: „Nem tudunk többet fizetni a közösből. Aki gyarapodni akar, foglalkozzon háztáji csirkeneveléssel. A vezetőség meg fog adni minden segítséget.”

Cserháti Pál pedig így beszélt a háztáji baromfitartás létrehozásáról:

„Feldolgozóüzemünk építése befejezéshez közeledett. A szükséges vágócsirke megszerzése

érdekében jártuk a környező szövetkezeteket, kilincselünk a Barimfifeldolgozó Vállalatok Trösztjénél.

Az a lehetőség, hogy a háztáji gazdaság is besegíthet a vágócsirke termelésbe új — bár akkor még nem felhőtlen — perspektívának ígérkezett.

Számításba kellett venni a realitásokat. Mennyi lehet az a személyes jövedelem, amennyit a társadalmi megítélés még elvisel, ami nem feszíti szét a szövetkezet kereteit, nem fordítja el a tagokat a közös munkától. Másfelől szervezési kérdések vetődtek fel. Lehetőleg annyi csirkét kell egy udvarba letelepíteni, amennyi egy teherkocsira egyszerre felfér. Ez megkönnyíti az ütemezést, szállítást, takarmánykiírást, mérlegelést, elszámolást. Ez a szervezési egység adta az áttekintés, a lebonyolítás, az elszámolás legpraktikusabb módszerét. Bevált később is, amikor már több száz kistermelőt kellett néhány irányító szakemberrel kiszolgálni. Nem győzöm hangsúlyozni, milyen fontos a megfelelő szervezet kialakítása ilyen szerteágazó tevékenységben.”

Érdemes feljegyezni, - már csak a tapasztalatokon való okulás érdekében is - Kopányi Imre visszaemlékezését a háztáji baromfihizlalás kezdeteire.

„A gondolatot, hogy a feldolgozóüzem alapanyag-ellátásához szükséges vágócsirke egy részét a tagok háztáji gazdaságaiban neveltessük meg, jónak tartottam. (...) Én azonban a számok embere vagyok. Természetes, hogy számításokat végeztem. Saját üzemi adatainkból indultam ki. Nekünk 20-30 fillér nyereségünk maradt egy kilogramm csirke meghizlalásán. Tételezzük fel, hogy a tag nem számol a munkabérrel, a munkabérre vetített közterhekkkel, az általános költségekkel, valamint az épületek és eszközök elhasználódásának költségeivel, az úgynevezett amortizációval. Így hozzávetőleg egy forintja marad tisztán minden kilogramm csirkén. Ez bizony kevés lesz ahhoz, hogy a tag beleugorjon ilyen kockázatos vállalkozásba. Csak úgy találhatja meg a számítását, ha jobban csinálja a csirke hizlalását, mint mi a közös telepeinken. Ha kevesebb takarmányt etet meg, ha kevesebb csirkéje hullik el.

Úgy terveztük, hogy egy-egy udvarba annyi csirkét telepítünk, amennyi a szállító kocsira felfér. Az ilyen egységben való gondolkozás megkönnyítette a számításokat. A rekeszekkel felszerelt teherkocsira 2800 darab csirkét lehet felrakni. Figyelembe véve a felnevelés közbeni elhullást, egy-egy csoportban 3000 darab naposcsibe telepíthető. Hét hetes, azaz 49 napos felnevelési idővel, két hetes takarítási, pihentetési periódussal számolva, egy évben gyakorlatilag ötször lehet váltani a csoportokat, azaz egy háztáji gazdaságban egy évben 15, legfeljebb 18 ezer csirkét lehet meghízlatni.

Számoltam a szükségessé váló befektetésekkel is. Abból kiindulva, hogy egy négyzetméterre 18-20 darab csirkét lehet elhelyezni, a 2800 darab felhízlatl szárnyasnak 140 négyzetméter alapterületű épület szükséges. A legszükségesebb berendezéseket — 2 ventilátort, láncos etetőt, itatókat, olajfűtésű léghevítőt — figyelembe véve, a vályogtéglából épített baromfiól is többre kerül 80 ezer

forintnál. Ki kell fizetni a naposcsirkét darabonként 5 forintért, ez további 15 ezer forint, és meg kell venni az első csoport felneveléséhez szükséges 80-85 q baromfitápot mázsánként 240-280 forintért, valamint a fűtőolajat. A vállalkozó tagnak legkevesebb 130 ezer forintot kell kockáztatnia az induláshoz. Ennyi pénzből a hetvenes évek elején Hernádon félig fel lehetett építeni egy családi házat.

Nem bíztam abban, hogy találunk vállalkozót a háztáji baromfihízlaláshoz. Hogy mégsem hullott hamvába a háztáji baromfinevelés ügye, arra a vezetőség határozata adott lehetőséget. A naposcsirkét, takarmányt megelőlegeztük, és két évre szóló 40 ezer forint kölcsöntadtunk az építkezéshez.

Az elnök úgy döntött, kell egy mintaólat építeni a faluban. Megbízható helyen, rendes, szorgos családnál. El kell őket látni mindennel. Naposcsirkével, takarmánnyal, fuvarral. Az állattenyésztőnek, állatorvosnak is ki kell járni sűrűn, nehogy baj legyen. A többit bízzuk csak a hernádiak kíváncsiságára. Nem kell őket zaklatni. Amint elterjed a híre, hogy a csirkehízlaláson jó pénzt lehet fogni, nem kell itt senkit agitálni. Nem is kellett. A vezetőség egy év múlva bizottságot állított fel, hogy a beérkező kérelmek felett igazságosan döntsön. Annyi volt a kérelem.”

„Fodor doktor fogalmazta meg először, hogy a faluban szertesét telepített ólakat úgy kell tekintenünk, mint egy nagy baromfitelepet. A fertőző betegségek megelőzésének feltétele, hogy minden szabadon járó baromfit eltávolítsunk az udvarokból. Kártérítés ellenében ezért fokozatosan levágattunk minden ház körül tartott tyúkot, csirkét, kacsát. Megértettük a baromfitartókkal, hogy a fertőző baromfibetegségek megelőzése egyik legfontosabb előfeltétele a sikeres nevelésnek.”

Kaldenecker József háztáji agronómus, a Hernádi Híradóban 1978-ban a háztáji baromfinevelés első hat évét értékelve elmondhatta, hogy 6 év alatt az itteni baromfiólakban 10 millió naposcsirkét neveltek fel.

A termelőszövetkezet megszűnésével — lényegében 1990-től — megszűnt a háztáji integráció is, üresen állnak a baromfiólak, a hernádiak lassan elfelejtik a nagybani baromfitartás fortélyait. A hernádi baromfifeldolgozó, a termelőszövetkezet és az itt élők büszkesége mára lényegében magántulajdonba került és a vágóbaromfit jórészt az ország távoli területeiről szerzi be.

Ma erre azt szokás mondani: hja kérem, ez a piacgazdaság! Minden bizonnyal igaz, de azért kár!

És ha már itt tartunk beszéljünk a baromfifeldolgozó üzem létrejöttéről és a termelőszövetkezeti iparról, amely az elsőt kivéve mára már ugyancsak megszűnt. Mindehhez továbbra is jórészt a „Hernádi hétköznapiok” c. könyv nyújt nekünk segítséget.

VII. fejezet

... amelyben felidézük a baromfifeldolgozó üzem létrehozásának néhány mozzanatát, és beszélünk arról, hogy milyen ipari tevékenységek honosodtak meg ezen a tájon.

Cserháti Pál úgy beszéli el, hogy a gondolat megszületését —a feldolgozó üzem megépítését—, a baromfityénysztésben jelentkező probléma indította el.

„A szervezet időközben felnövekedett az iparszerű baromfitermelés színvonalára. Hálódigramokban napra pontosan tervezhetővé vált a törzsállatok tojástermelése, ennek alapján előre meg lehetett határozni a szükségessé váló állománycseréket és a folyamatos hízalási ciklusokat. Egyetlen bökkenő akadt a láncolatban, a baromfivágó üzemek a selejtezésre kerülő tyúkokat nem szívesen vásárolták meg. Akadozott, késlekedett az átvétel és ez a késedelem a hálódigramok pontos rubrikáit felborította. A rendszer a kezdetben elhanyagolhatónak tűnő fennakadás miatt akadozott. Később, ahogy a mennyiség növekedett, ez az akadályoztatás már kritikus tényezővé vált.

Ekkor kezdtünk azután kutatni, hogyan tudnánk hasznosítani a letojt állatok húsát. Ajánlatot kaptunk a TERIMPEX Külkereskedelmi Vállalattól tyúk tömbhús gyártására, angol exportra. Az ajánlat alapján kezdődtek meg a számítások.

Maroknyi műszaki gárdánkkal megkezdődött a tervezés. Kopányival kigyalogoltunk a közeli erdő szélébe. Ide képzeltük az új üzemet. Hosszában, keresztben kiléptük körülbelül mekkora területre lesz szükség. Garas Mihály építésmester a sarkokon, ahol Kopányi megjelölte csizmája sarkával a lágy homokot, leverte az első facölöpöket. Másnap megkezdődött a munka. Geodéták jöttek műszerekkel kijelölni pontosan az üzem helyét. Gépek indultak egyengetni a terepet, szekerek és baltás emberek irtani a bozótot, dönteni az akácerdőt. Úgy szerettem volna kialakítani a körzetet, ahogy azt Finnországban láttam. Megmenteni minden fát, növényt, ami nincs útjában az építőknek. Így az üzemi terület közepén ma is facsoport zöldell.

Mi Kopányival engedélyek, hitelek, támogatás után futkostunk. Ahogy a rajzasztalról lekerültek a tervek, megkezdődött az építkezés. Ez a túlzott sietség csakhamar visszájára fordult. Ahogy a költségek összeálltak, nyilvánvalóvá lett, hogy az üzem megépítésére ugyan jók a kalkulációk, de nem számoltunk a kutak, a transzformátortelep, a szennyvíztelep, a gőzellátás, az öltözők, mosdók, fürdők jókora többletköltségeivel. Sebtében újra kellett számolnunk: hogyan és mikor fog megtérülni ez a tetemes, előzetesen alábecsült, azután egyre jobban duzzadó többletkiadás. Már

álltak az üzemek falai, amikor rádöbbsentünk, hogy két-három vagy akár négyszázezer darab tyúk levágása sem hozhat annyi jövedelmet, amiből ez a beruházás megtérülhet. A legkisebb gazdaságos üzemméret 8-9 ezer tonna baromfi feldolgozása évenként. Újra kezdődött a tervezés. A már épülőfélben levő üzemcsarnok falai közé szorítva óránként 2 ezer darab csirke és tyúk feldolgozására alkalmas pályát és gépsort kellett elhelyezni.

Hollandiában tanulmányúton járva láthattam a 70-es években korszerű baromfi feldolgozó üzemeket. Engedélyt kaptunk arra, hogy a holland Stork céggel megállapodjunk a legszükségesebb berendezések szállítására. Storkék ismerték a baromfifeldolgozás minden csínját-bínját. Nagy segítségünkre voltak a tervek átalakításában és a beüzemelés megszervezésében. Persze nem önzetlenül. Nekünk úgyszólván reklámáron ajánlották meg gépeiket és szolgáltatásaikat. Számításuk azonban bevált. Azóta valamennyi hazai baromfiüzem átállt a Stork feldolgozó vonalakra.

Az építkezés — az áttervezést és az ebből eredő idegesítő bontásokat, javításokat is figyelembe véve — 16 hónap alatt befejeződött.”

Mindeközben a szövetkezet súlyos adósságokat halmozott fel, amelyeknek következményeit aztán évekig viselték.

A baromfifeldolgozó — amely mára már HER-CSI-HÚS névre hallgat — megkezdte sikeres pályafutását.

Nem feladatunk tevékenységének elemzése, ezért csupán idézünk Rónaszéki Jánosnak a HER-CSI-HÚS KFT főkönyvelőjének írásából. (megjelent a 3Falu Különkiadásban, melyet a feldolgozó 20 éves jubileumára adtak ki -1992-ben):

1973

"...Feldolgozásra 6,4 millió csirkét vásároltunk. Ebből Pest megye négy járásának ellátására értékesítettünk 17 ezer mázsa, a budapesti Józsefvárosi KÖZÉRT Vállalat részére 12 ezer mázsa, a Baromfiipari Tröszt Nagykereskedelmi Vállalata felé 8 ezer mázsa, saját budapesti üzleteinkbe 15 ezer mázsa, exportra a Szovjetunióba és Olaszországba 25 ezer mázsa konyhakész baromfihúst. Ez a 77 ezer mázsa késztermék volt az újonnan épült feldolgozó üzemünk első évi termelésének produktuma..."

1975

"... Feldolgozó üzemünk 105 ezer mázsa baromfitermék előállításával 416 millió forint értékű áru megtermelésével a megye egyik legnagyobb élelmiszeripari üzeme. A baromfifeldolgozó vállalatok között is negyedik. Vevőinket kifogástalanul kiszolgáltuk, ugyanakkor a termelés növekedéséből növeltük az export árualapot. A munkaiigényes termékfélésegekből a tőkés piacokon is

gazdaságosan értékesítettünk.... Az élelmiszeripari hulladék és melléktermék gazdaságos felhasználásában úttörők voltunk, amikor megépítettük melléktermék-feldolgozó üzemünket. Az 1100 t értékes állati fehérjetakarmány, melynek értéke meghaladta a 10 millió forintot, ezideig veszendőbe ment...."

1980

"... A baromfifeldolgozó üzem 105%-ra teljesítette tervét összesen 146,6 ezer mázsa élőcsirke és tyúk feldolgozásával. Ily módon 693 millió forint árbevételt ért el, nyeresége jó. Az ott dolgozók kiválóan alkalmazkodnak a gyorsan változó piaci követelményekhez. Külön is köszönet illeti a szalagok mellett, monoton, megerőltető munkát végző asszonyokat, lányokat..."

1985

"...Az éves eredmény elérésében 1985 évben meghatározó volt az élelmiszerfeldolgozás. A baromfifeldolgozó üzem 1984. évi lendülete tovább ívelt, az 1984. évi 40 millió forint eredménnyel szemben 54,9 millió forint nyereséget termelt. Az üzem munkájára továbbra is a gazdaságosság keresése, az eredménynövelő szervezési intézkedések, ötletek megvalósítása volt a jellemző. Munkájuk igazi csapatmunka, ahol a függesztőtől a termelési igazgatóig mindenki végzi a feladatát, és precízen, tisztességesen teljesíti azt. Az üzem műszakilag tovább fejlődött, lényegesen megnőtt a daraboló kapacitása, ami nagyobb lehetőséget biztosít a gazdaságosabb termékszerkezet kialakítására. Tovább javult a termelő és műszaki egységek kapcsolata, s talán az egyetlen munkahely, ahol mindenki az eredményesebb munkáért van, és a műszaki, valamint a termelő terület dolgozói között nem az egymásra mutogatás kapja az alaphangsúlyt..."

"...Az Élelmiszeripari Termelési Igazgatóság munkáját összefoglalóan kiválóra kell értékelnünk és minden embernek személy szerint is köszönettel tartozunk az 1985. évi áldozatos munkájáért."

1990

"...A baromfifeldolgozó üzemben növelni kellett a darabolást, mivel érzékelhetővé vált, hogy a piac igénye e felé mozdul el. A darabolás mellett a minőség is jó volt. Az 1991. évi szerződések előkészítésénél azok a vevők, akikkel korábban is kapcsolatban álltunk, most is hozzánk jöttek elsőként szerződést kötni. Ez jó érzéssel töltheti el az ott dolgozókat. Amire utalni szeretnénk még az, hogy időben észrevették a feldolgozóban, hogy a szovjet exporttal gond lesz és amikor az NGKM leállította a kiszállítást — a többi feldolgozóval ellentétben — a mi szovjet minőségű készletünk minimális volt. Örülök, hogy az ott dolgozók mindenre időben reagálnak. A vezetőség és a magam nevében is csak az elismerés hangján tudok szólni.... Felvetődik a feldolgozó üzem további sorsának kérdése is. Nem egyszerű ügy, ez érzelmi kérdés is, mert az üzemet a hernádi,

újhartányi, újlengyeli és pusztavacsi emberek is magukénak érzik, hiszen azért áldozatot is hoztak, ugyanakkor az üzemben dolgozók is szeretnék, ha nem a Termelőszövetkezethez kötődne a perspektívájuk, hanem saját maguk rendezhetnék sorsukat.

Mert ha ez nem így lesz, a versenyben le fognak maradni. Ezt világosan látni kell... Úgy érzem, nagyon fontos, hogy a feldolgozó olyan szervezeti formát találjon, hogy sikeresen birkózzon a piaci gondokkal..."

A "Március 15." MTSZ közgyűlésének 1991. december 20-i KI-1/91 számú határozata:

"A szövetkezet közgyűlése egyhangúlag úgy határozott, hogy az 1988. évi VI. törvény 157.§./3/ bekezdése szerint 1992. január 1-től az Élelmiszeripari Termelési Igazgatóságból egyszemélyes társaságot alapít, HER-CSI-HÚS KFT. néven." A Korlátolt Felelősségű Társaság baromfifeldolgozó üzemének 1992. évi főbb számai az alábbiak szerint alakultak:

Megnevezés	1992.01.01.-09.30-i tény
Feldolgozott menny.t.	11.149.- t
Összesen árbevétel	1.120.117 e. Ft
Export támogatás	83.154 e. Ft
Összes költség és ráford.	1.112.154 e. Ft
Dolgozói létszám	627 fő
Kifizetett bértömeg	122.942 e. Ft ” (...)

Szükséges megemlíteni a Tsz-ben létrejött ipari tevékenységeket is..

A hatvanas évek második felében lazultak a mezőgazdasági nagyüzemek tevékenységét korlátozó jogszabályok. A termelőszövetkezet vezetősége felismerte, hogy a mostoha természeti adottságokból, a szűkös eszközellátottságból, a munkaerőgazdálkodási nehézségi kör bővítése jelenti a kivezető utat.

Első lépésben meg kellett választani a termelőszövetkezet realitásokhoz igazodó profilját. Az előző fejezetben nyomon követhettük, hogy az adott körülmények között elsősorban a baromfitenyésztést lehetett perspektivikusan fejleszteni. A növénytermesztés szerkezetét leegyszerűsítették és teljesen gépesítették. Így a traktorosokon kívül ebben az ágazatban 1972-ben már csak hat ember dolgozott a több mint 2600 hektáron.

A felszabaduló munkaerő egy részét a baromfiágazatba csoportosították át. A teljes foglalkoztatást azonban csak új gazdasági egységek létrehozásával tudták megoldani.

Az ipari, építőipari részlegek tevékenységét a saját állattenyésztés fejlesztésének közvetlen szolgálatába is állították. Baromfi- és sertéstelepet építettek, amelyhez most már az anyagi eszközök is rendelkezésre álltak.

A melléküzemágakat, az ipari tevékenységet a termelőszövetkezetben a szükség hozta létre, részint azért, hogy munkahelyeket teremtsenek, részint pedig, hogy gyorsan, bürokrácia mentesen teremthessék elő a baromfivertikum működtetéséhez szükséges könnyűszerkezetes épületeket, a keltetőgépeket, és így tovább. Az építő brigád pedig felépítette tulajdonképpen az egész Tsz-t. Hogy hogyan működött a dolog — főleg eleinte — azt jól szemlélteti Garas Mihály visszaemlékezése (megjelent a 3Falu 1992. évi egyik számában).

"Volt, amikor kétszáz ember is dolgozott az építkezésen..."

Garas Mihályról (mármint az idősebbikről) mindenki tudja, hogy ő volt a feldolgozó építések az építkezés egyik fő irányítója. Ma nyugdíjasként kertészkedik és gyömlöcsöt termel.

- Csak művezető voltam — tiltakozik, amikor építésvezetőnek mondom — az építésvezető Baracska Zoli volt, nyugodjon békében. Pesti ember volt.

- A terveket ki csinálta?

- Pesti tervező irodánkban készültek a tervek. A tervező csoportot Keczely Gyuri bácsi irányította. Sokszor mi, építők előbbre jártunk, mint a tervezők. A terveket részletenként kaptuk. Az nagy munka volt. Volt, amikor 100-200 ember is dolgozott az építkezésen. A TSZ építőbrigádja mellett sokat segítettek a táborfalvi és pusztavacsi magyar és a pótharaszti szovjet katonák.

- Akkor nagy volt a hajtás...

- Hát, júliusban kezdtük a fát kitermelni, szeptemberben kezdtük az alapozást és a következő év novemberében lett átadva az üzem. Soha se felejttem el, hogy Ádám-Éva napján kezdtük a hűtőház első részének a földemjét betonozni. Minden szombat és vasárnap dolgoztunk akkor!

- Biztos nem tekinted sértésnek, de hát Ti „csak” falusi építőmesterek voltatok, nem építtettek ilyen nagy épületet előtte. A tervekben bíztatok?

- Úgy van, ahogy mondd. Féltünk eleinte, de aztán belejöttünk. Mikor a földem betonozását kezdtük, még a Racskó Janit is elhívtuk. Úgy osztottuk be, hogy én lent maradtam a keverőnél vigyázni, hogy a cement biztosan bekerüljön a betonba. Heli Gyurkának mondtam:

- Te figyelj a zsaluzást, nehogy a vibrátor miatt szétmenjen az egész. Racskó Gyula, meg a Jani, a Gyula bátyja felelt a vibrátorért, ők hárman voltak ott fent. Szóval a vibrátortól féltünk eleinte.

- Kik csinálták a tetőszerkezetet?

- Ez ugye nem hagyományos tető, ezt a Szládikék csinálták. A Dormány-féle lakatosüzemben elkészültek a szerkezeti elemek, Szládikék meg összeszerelték. Még a hullámpalázást is ők csinálták. Az is nagy, meg felelősséget igénylő munka volt, de hát a tető áll ma is. Jól meg lett csinálva.

- Volt „búcsújárás” az építkezésen?

- Volt! A megyei vezetők is, járási vezetők is sokat itt voltak. A mi elnökünk amikor csak

szabadideje volt, mindig kijött hozzánk!

- Mi maradt meg a munka hangulatáról benned?
- Fiatalok voltunk, fel sem vettük a sok munkát. Jó érzés volt, hogy mi hernádiak és környékbeliek meg tudtuk valósítani ezt a nagy építkezést...."

Annak idején nagy híre volt a keltetőüzem építésének is. Ez is - mint a visszaemlékezők igazolják - Cserhádi Pál ötlete volt.

A keltetőüzem létrejöttének történetét Turi Róbert, a Tsz akkori főmérnöke így mondta el Keresztényi Nándornak:

„ - Hogy jutott eszükbe ilyen bonyolult szerkezet készítése?

- Cserhátinak ez az ötlete első hallásra nekem is képtelenségnek tűnt. Három éve kezdte mondogatni, hogy meg kellene próbálkoznunk a keltetőgépgyártással. Tudtuk, — bár mindig halkán beszélt, és tréfálkozva — ellenkezés helyett okosabb lesz ha utána nézünk, hol tart a világban a keltetőgépek műszaki színvonala. Magyarországon az egykor híres tervezőjének nevéből „Gergely” néven ismert keltetőgépek gyártását tíz éve leállították. Ezek a gépek még farostlemez oldalfalakkal készültek, deszka vázra szerelve. Hernádon is ilyenek voltak az első keltetőmasinák.

Cserhátinak abban volt igaza, hogy a gépek a nagy igénybevétel és az állandó pára miatt egyszerre fognak szétrohadni, és akkor a keltetőgépgyártás újból nagy üzlet lesz. Abban tévedett csupán, hogy a „Gergely”- gépek egy jelentős hányada hamarabb szétesett, mint ahogy mi képesek lettünk volna kirukkolni az új konstrukcióval. Ezért már 1978-ban 8 millió dollárért kellett berendezést importálni Belgiumból. Természetesen, ami az üzletet illeti, így sem vagyunk késésben. Több száz gép vár selejtezésre. Az sem kizárt, hogy exportálunk keltetőüzemeket. Mutatkozik ilyen érdeklődés a fejlődő országokban, ahol a baromfitermelés gyorsan fejlődik.”

Azt már e sorok írója teszi hozzá, hogy a későbbiek során komplett keltetőüzemet exportált a Tsz (tervezéstől a kulcsátadásig) Bulgáriába, Laoszba és az arab országok egyikébe, másikába is.

De a baromfitartás hozta létre a lakatosüzemet is, ahol tartástechnológiai eszközöket (etető-ítató-szellőztető berendezéseket) gyártottak. Az ipari üzemek termékei rendre megjelentek az országos és regionális kiállításokon és jól reprezentálták az itt élő emberek tehetségét, szorgalmát, ügyességét.

VIII. fejezet

Epilógus

Nem volt célunk a termelőszövetkezet történetét megírni egész az „elmúlás” időszakáig. Azt vállaltuk fel, hogy Keresztényi Nándor és Cserhádi Pál könyvét lerövidítve, szerkesztve összefoglaljuk.

Annyit azért el kell mondani, hogy amikor Cserhádi Pál a szövetkezet éléről elkerült az akkori Földművelődésügyi Minisztériumba, a gazdaság már nagy adósságteherrel küzdött, noha akkor az ország 2-3. szövetkezeteként említették. A következő évek bővelkedtek eredményekben, de sokasodtak a gondok is. A gondok felerősítették a szövetkezeten belül meglévő (ám a sikerek idején csak lappangó) érdekellentéteket. Az egyes ágazatok, főleg a baromfitelepek és a feldolgozó üzem között kemény viták folytak arról, hogy baromfivertikumon belüli elszámolások mennyire reálisak és igazságosak.

Cserhádi Pál közvetlen utóda Csillag Nándor öt év elnökösködés után elhunyt. A következő vezetői garnitúra nem tudta magát igazán elfogadtatni a Tsz-tagsággal, amit jól kihasználtak a szövetkezet vezetésén belüli ellentétes érdekű csoportok, és így a közgyűlés 1989. március végén visszahívta Cserhádi Pált a szövetkezet élére. Ez nehéz időszak volt a Tsz történetében.

A Hernádi Híradó „Álláspontunk” c. írásában ezt így foglalta össze:

„ÁLLÁSPONTUNK”

A szövetkezet tagsága március végén új vezetőket és vezetőséget választott. Hosszú és morálisan romboló hatású volt az a néhány hónap, amíg a tagság eljutott az új választás szükségességének kimondásáig. Az csupán látszat, hogy az igazgatási osztályvezető és az elnök közti munkajogi vita következménye volt az előző vezetők kudarca.

A valóság inkább az, hogy a szövetkezet belső működésében és a gazdálkodásban súlyos feszültségek halmozódtak fel, amelyek pólusait különböző érdekcsoportok jelezték. A vezetés nem érzékelte ennek súlyosságát, és azt hitte, hogy hatalmi szóval ez elfojtható, a gazdasági eredmények pedig majd igazolják ennek a magatartásnak a helyességét. Mindezt súlyosbította, hogy eközben az első számú vezetők közül többen elvesztették az emberek bizalmát. Az indulatok hevében olyanok

is sérülést szenvedtek, akik azt valójában nem is érdemelték meg.

A következményeket mindannyian ismerjük.

Az emberek fegyelmet, tisztességes munkát és megélhetést akarnak. És bíznak abban, hogy az új vezetés megteremti ennek feltételeit. Cserébe a bizalmukat adták 1989. március 31-én a közgyűlésen. Szerkesztőség"

Ekkor már érezhető volt a közelgő nagy változások előszele, a rendszerváltást követően pedig megkezdődött a nagymúltú, sok sikert megélt gazdaság szétesztása a különböző érdekcsoportok között. Sokan jól jártak, sokan nem — de ez már csak így szokott lenni. Ahogy a szövetkezet egyik akkori vezetője mondta „aki ebből kimarad, az lemarad!”...

Tény, hogy a termelőszövetkezet darabjaira hullott, és voltak, akik nyertek , és olyanok is, akik veszítettek ezzel. Egy azonban biztos: a falu egésze jól járt, hiszen az üzemek itt maradtak, ma is termelnek, munkát, megélhetést biztosítanak, adójukkal hozzájárulnak Hernád fejlődéséhez. A múlt eredményei megalapozták jelenünket, és meghatározó elemei jövőnknek is.

A múlt eredményei elsősorban két emberhez, Cserhádi Pálhoz és Kopányi Imréhez kötődnek. Ők rakták le az alapokat. Munkájukat az önkormányzat 2000-ben díszpolgári cím adományozásával ismerte el.